

Dr. sc. Almir Grabovica

Univerzitet u Sarajevu

Institut za istraživanje zločina protiv

čovječnosti i međunarodnog prava

altma82@hotmail.com

UDK 343.1(430):341.485 (497.6) "1992/1995"

UDK 341.645:341.485 (497.6) "1992/1995"

Izvorni naučni rad

UNIVERZALNA JURISDIKCIJA I NJEMAČKI KRIVIČNI ZAKON: PRIMJENA U PRESUDAMA ZA ZLOČIN GENOCIDA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak: Tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, mnogi zločini po međunarodnom pravu nisu mogli biti procesuirani pred domaćim sudovima usljed ratnih okolnosti, bilo zbog nedostatka kapaciteta, političke volje ili sigurnosnih ograničenja. Upravo u takvim okolnostima, univerzalna jurisdikcija nacionalnim sudovima pruža mogućnost da procesuiraju zločine poput genocida, ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, bez obzira na to gdje su počinjeni (prostorno) i ko ih je počinio. Predmetno istraživanje za osnovni cilj ima analizu primjenu univerzalne jurisdikcije kroz primjer Njemačke i slučaj Nikole Jorgića, koji je presuđen za počinjeni genocid nad Bošnjacima u Doboju 1992. godine. Njemačka praksa, kroz konkretan slučaj zločinca Nikole Jorgića, pokazuje da primjena ovog principa nije samo teorijskog karaktera, već da može biti efikasna i pravno utemeljena. Njemački Krivični zakonik i Zakon o međunarodnom krivičnom pravu omogućavaju sudovima da preuzmu nadležnost u slučajevima teških međunarodnih zločina počinjenih u inostranstvu, čak i kada počinilac ili žrtve nisu njemački državljani. Njemačka je, potpisivanjem i ratificiranjem međunarodnih konvencija, uključujući posebno Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. i Konvenciju protiv mučenja iz 1984, preuzela obavezu da procesuiru počinioce najtežih međunarodnih zločina, bez obzira na njihovu teritorijalnu povezanost. Slučaj zločinca Nikole Jorgića predstavlja prvi značajan primjer primjene univerzalne jurisdikcije u praksi. Jorgić je optužen i osuđen za niz zločina nad bošnjačkim civilima u Doboju 1992, uključujući ubistva, zlostavljanja i protjerivanja, što je

Vrhovni sud u Düsseldorfu okarakterizirao kao genocid. Presuda pokazuje da nacionalni sudovi mogu efikasno djelovati kao čuvari međunarodne pravde, te da državne granice ne mogu štititi počinioce od odgovornosti. Ovaj slučaj također potvrđuje da odgovornost za genocid ne zastarijeva i da pravda može biti ostvarena čak i kada lokalne vlasti nisu u mogućnosti ili voljne sprovesti sudski proces. Primjena univerzalne jurisdikcije kroz njemačko pravosuđe šalje jasnu poruku međunarodnoj zajednici da zaštita osnovnih ljudskih prava i temeljnih normi međunarodnog prava predstavlja obavezu svih država. Presuda Nikoli Jorgiću jasno pokazuje da počinioци genocida ne mogu izbjeći odgovornost, bez obzira na mjesto počinjenja zločina ili svoje državljanstvo. Ona, također, doprinosi procesu suočavanja s prošlošću, priznavanju patnji žrtava i jačanju svijesti o potrebi sprečavanja budućih zločina.

Ključne riječi: Genocid, agresija, Republika Bosna i Hercegovina, univerzalna jurisdikcija, ratni zločin, presuda, njemački sudovi, Nikola Jorgić

UNIVERSAL JURISDICTION AND THE GERMAN CRIMINAL CODE: APPLICATION IN GENOCIDE CONVICTIONS RELATED TO THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: During the aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina, many crimes under international law could not be prosecuted before domestic courts due to wartime circumstances, whether because of a lack of capacity, political will, or security constraints. In such circumstances, universal jurisdiction enables national courts to prosecute crimes such as genocide, war crimes, and crimes against humanity regardless of where they were committed or who committed them. The main objective of this paper is to analyze the application of universal jurisdiction through the example of Germany and the case of Nikola Jorgić, who was convicted of committing genocide against Bosniaks in Doboj in 1992. German judicial practice, through the specific case of Nikola Jorgić, demonstrates that the application of this principle is not merely theoretical but can be effective and firmly grounded in law. The German Criminal Code and the Code of Crimes Against International Law enable courts to assume jurisdiction in cases of serious international crimes committed abroad, even when

neither the perpetrator nor the victims are German nationals. By signing and ratifying international conventions, particularly the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and the 1984 Convention Against Torture, Germany accepted the obligation to prosecute perpetrators of the most serious international crimes regardless of territorial connection. The case of Nikola Jorgić represents the first significant example of the application of universal jurisdiction in practice. Jorgić was charged and convicted for a series of crimes against Bosniak civilians in Doboj in 1992, including killings, abuse, and deportations, which the Higher Regional Court in Düsseldorf characterized as genocide. The verdict demonstrates that national courts can act effectively as guardians of international justice and that state borders cannot protect perpetrators from accountability. This case also confirms that responsibility for genocide is not subject to any statute of limitations and that justice can be achieved even when local authorities are unable or unwilling to conduct judicial proceedings. The application of universal jurisdiction through the German judiciary sends a clear message to the international community that the protection of fundamental human rights and the basic norms of international law is an obligation shared by all states. The conviction of Nikola Jorgić clearly demonstrates that perpetrators of genocide cannot escape accountability, regardless of where the crime was committed or their nationality. It also contributes to the process of confronting the past, acknowledging the suffering of victims, and strengthening awareness of the need to prevent future crimes.

Keywords: Genocide, aggression, Republic of Bosnia and Herzegovina, universal jurisdiction, war crime, verdict, German courts, Nikola Jorgić.

Uvod

Genocid se u savremenom međunarodnom pravu smatra najtežim zločinom i predstavlja kršenje osnovnih i obavezujućih normi međunarodnog poretka (*ius cogens*). U razdoblju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (1992–1995) počinjeni genocid nad Bošnjacima u Srebrenici i drugi sistemski zločini nad civilnim stanovništvom izazvali su reakciju međunarodne zajednice da mora pronaći način da obezbijedi procesuiranje počinitelaca ovih zločina, posebno u vrijeme kada domaći

sudovi nisu imali kapacitet da to učine. Genocid u Srebrenici (juli 1995) međunarodno je pravno utvrđen i predstavlja najdetaljnije dokumentovan zločin te vrste u Evropi nakon Drugog svjetskog rata.

Ipak, ostaje nedovoljno istraženo kako države u praksi koriste princip univerzalne jurisdikcije i koliko su spremne da ga primjenjuju na zločine počinjene van njihovih granica. Upravo tu se pojavljuju brojne dileme: da li države imaju samo mogućnost ili i obavezu da postupaju po ovom principu? Koliko je njihova nadležnost široka kada je riječ o zločinima počinjenim u drugoj državi? I koliko je uopće usklađena međunarodna praksa u vezi s tim pitanjima?

Zbog tih otvorenih pitanja primjer Njemačke posebno je važan. Njemački sudovi, čak i prije formiranja Međunarodnog krivičnog suda i savremenog međunarodnog krivičnog zakonodavstva, koristili su vlastite krivične propise kako bi procesuirali genocid počinjen u Bosni i Hercegovini. Presuda protiv Nikole Jorgića, koju je 1997. godine donio Viši pokrajinski sud u Düsseldorfu, jedan je od prvih slučajeva u kojem je primijenjena univerzalna jurisdikcija za genocid počinjen u drugoj državi. Ovaj predmet i danas predstavlja važan primjer za razumijevanje kako se ovaj princip primjenjuje u praksi.

Cilj istraživanja je pokazati da univerzalna jurisdikcija nameće obavezu svim državama i njihovim nacionalnim pravnim sistemima da procesuiraju odgovorne za zločin genocida, neovisno o mjestu gdje je počinjen zločin, odnosno ko ga je počinio. Generalna hipoteza predmetnog istraživanja je da je univerzalna jurisdikcija važan instrument za presuđivanje zločina neovisno o mjestu njihova izvršenja, budući da je praksa njemačkih sudova u predmetu *Nikola Jorgić* pokazala da se genocid može procesuirati i kada država koja vodi postupak nema neposrednu vezu sa zločinom.

Općenito o univerzalnoj jurisdikciji

Univerzalna jurisdikcija, iako kontroverzna u teoriji, u praksi se pokazala kao ključan mehanizam za borbu protiv nekažnjivosti u slučajevima kao što je genocid u Republici Bosni i Hercegovini.

Općenito promatrano, u teoriji i praksi prihvaćen je stav da je jurisdikcija “ovlast sudova neke države da postupaju u određenim predmetima. U tom smislu jurisdikcija se može shvatiti kao međunarodna nadležnost.”¹ Međutim, istraživači upozoravaju na činjenicu da je potrebno pojam jurisdikcije “razgraničiti od pojma nadležnosti kao pojma unutarnjeg prava, iako se ti pojmovi ponekad pogrešno koriste kao sinonimi. Naime, nadležnost kao kategorija unutarnjeg prava označuje razdiobu predmeta između sudova jedne države. Pravila o nadležnosti određuju stvarnu i mjesnu nadležnost sudova, tj. koji će od sudova, kad postoji jurisdikcija, postupati s obzirom na vrstu predmeta (stvarna nadležnost) te koji će od više stvarno nadležnih sudova različitih sjedišta postupati u konkretnom slučaju (mjesna nadležnost).”²

Načelo univerzalne jurisdikcije dopušta državi da obavlja svoju krivičnopravnu jurisdikciju, a time i da primjenjuje s njom tradicionalno povezano svoje materijalno krivično pravo, na činjenično stanje koje se nije dogodilo na njezinu teritoriju, koje ne dotiče njezine neposredne državne interese te u kojem ne sudjeluju njezini državljani, ni kao žrtve ni kao počinioci.³

U izvornom obliku, osnov primjene univerzalne jurisdikcije su međunarodna krivična djela *stricto sensu* (*core crimes*). Dozvoljavajući svim državama da procesuiraju djela kao što su genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti, princip univerzalne jurisdikcije podržava fundamentalne vrijednosti međunarodne zajednice u cjelini.⁴ Njihova zaštita ne ovisi niti smije ovisiti o volji određene države te stoga princip neintervencije ostaje nepovrijeđen.⁵

¹ Maja Munivrana, “Univerzalna jurisdikcija”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 13, broj 1/2006, 189-235.

² Isto, 189-235.

³ Isto, 189-235; T. Weigend, “Grund und Grenzen Universaler Gerichtsbarkeit”, u: *Menschengerechtes Strafrecht, München*, 2005, 955-956.

⁴ Jeßberger, F., Kaleck, W. & Schueller, A. 2010. Concurring Criminal Jurisdictions under International Law. In: Bergsmo, M. (ed.), *Complementarity and the Exercise of Universal Jurisdiction for Core International Crimes*. Oslo: TOAEP, pp. 233-245.

⁵ Princip neintervencije zasniva se na suverenoj jednakosti svih država [čl. 2. 1. 1. Povelje UN(1945)]; u krivičnim stvarima podrazumijeva obavezu nemiješanja u

Međunarodne obaveze i pravni okvir primjene njemačkog krivičnog prava u predmetima kao što je slučaj genocid u Republici Bosni i Hercegovini nije samo stvar unutrašnjih pravila, već i odraz međunarodnih obaveza koje je Njemačka preuzela. Te obaveze proistječu iz više važnih međunarodnih ugovora i konvencija. Prije svega, tu je već spomenuta Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, koja jasno obavezuje države da ne samo spriječe nego i procesuiraju počinioce genocida.⁶ Konvencija time utvrđuje osnovne standarde koje prihvaćaju gotovo sve države svijeta i smatraju se *ius cogens* normama, što znači da su obavezujuće za sve države i ne mogu se derogirati. Također, Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1984. godine dodatno obavezuje države na procesuiranje teških međunarodnih zločina, uključujući i genocid.⁷

Univerzalna jurisdikcija u njemačkom zakonodavstvu

Njemačka, kroz svoj Krivični zakonik (*Strafgesetzbuch – StGB*), dosljedno je primjenjivala ovaj princip u postupku protiv zločinca Nikole Jorgića, bosanskog Srbina uhapšenog u Njemačkoj 1995. godine.

poslove domaće jurisdikcije bilo koje države (Ambos, K. 2007a. International Core Crimes, Universal Jurisdiction and § 153f of the German Criminal Procedure Code: a Commentary on the Decisions of the Federal Prosecutor General and the Stuttgart Higher Regional Court in the Abu Ghraib/Rumsfeld Case. Criminal Law Forum, 18(1), pp. 43-58).

⁶ United Nations, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Adopted by General Assembly Resolution 260 A (III) of 9 December 1948; *Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida*: “Član 1. Države potpisnice obvezuju se da će spriječiti i kazniti zločin genocida, kako u svojoj teritoriji, tako i u drugim državama”, 1.

⁷ United Nations, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Adopted by General Assembly Resolution 39/46 of 10. december 1984; *Konvencije protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kazni* “Član 4. stav 1. Svaka država potpisnica osigurava da svi akti mučenja budu kaznena djela prema njenom kaznenom pravu. Isto se odnosi i na pokušaj izvršenja mučenja te na djelo bilo koje osobe koja čini suučesništvo ili sudjeluje u mučenju”, 2.

On je optužen i osuđen za zločin genocida počinjen nad Bošnjacima na području Doboja 1992. godine. Njemački sudovi, na osnovu navedenih zakonskih odredbi, potvrdili su svoju nadležnost da sude za ovaj zločin, iako je izvršen van njemačke teritorije, posebno u kontekstu procesuiranja zločina genocida. Iz ove konstatacije dolazi se do zaključka da ne postoji zabrana po međunarodnom pravu da se optuženi i osudi pred njemačkim sudom na osnovu principa univerzalne jurisdikcije.

Njemački Krivični zakonik (*Strafgesetzbuch – StGB*) posebno se odnosi na procesuiranje međunarodnih zločina kao što su genocid, ratni zločini i zločini protiv čovječnosti. Član 6, stav 1 jasno kaže da se njemačko pravo može primijeniti na ove teške zločine, bez obzira na to gdje su počinjeni i ko ih je počinio.⁸ Ovo predstavlja jasno utemeljenje principa univerzalne jurisdikcije⁹, koji omogućava njemačkim sudovima da sude za ovakva djela iako nemaju teritorijalnu ili personalnu povezanost s Njemačkom. Također, član 7, stav 2 proširuje ovu nadležnost na situacije kada je žrtva njemački državljanin¹⁰, bez obzira na to ko je počinilac i gdje je zločin izvršen. To znači da Njemačka štiti interese svojih građana i u takvim slučajevima može pokrenuti postupak.

⁸ Völkerstrafgesetzbuch (Zakon o međunarodnom krivičnom pravu), Savezna Republika Njemačka, član 6.

1) Ko, s namjerom da potpuno ili djelimično uništi nacionalnu, rasnu, vjersku ili etničku grupu kao takvu: ubije člana te grupe, nanese ozbiljnu tjelesnu ili duševnu štetu članu grupe, naročito one vrste navedene u članu 226 njemačkog Krivičnog zakonika, nametne grupi životne uslove usmjerene na njeno fizičko uništenje, potpuno ili djelimično, preduzme mjere s ciljem sprečavanja rađanja unutar grupe, prisilno premjesti dijete iz grupe u drugu grupu, kaznit će se doživotnom kaznom zatvora, 2.

⁹ Univerzalna jurisdikcija predstavlja pravnu mogućnost koja se uglavnom koristi za teške zločine protiv međunarodnog prava, posebno kada lokalne vlasti nisu u stanju ili ne žele da pokrenu postupak. *Code of Crimes against International Law (Völkerstrafgesetzbuch – VStGB)*; članovi zakona: § 6 Genocid, § 7 Zločini protiv čovječnosti, § 8–12 Ratni zločini (protiv osoba, imovine, humanitarnih misija itd.), § 13 Zločin agresije, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vstgb/englisch_vstgb.html#p0055.

¹⁰ § 7, stav 1, Strafgesetzbuch (StGB) – njemački Krivični zakonik. Vidi: Council of Europe, *Jurisdiction rules – Compilation of replies*, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html?utm_source.

Univerzalna jurisdikcija, kako je definirana u njemačkom zakonodavstvu, posebno je važna kod teških zločina protiv međunarodnog prava, naročito kada lokalne vlasti nisu u mogućnosti ili ne žele sprovesti krivični progon. Primjena ovog principa u Njemačkoj nije samo stvar unutrašnjeg prava, već i rezultat ispunjavanja međunarodnih pravnih obaveza koje je država preuzela putem Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948)¹¹, Ženevskih konvencija (1949)¹², Konvencije protiv mučenja i drugih oblika okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1984)¹³ i brojnih drugih međunarodnih ugovora koji uključuju obavezu procesuirati ili izručiti (*aut dedere aut judicare*).

Međunarodni krivični sudovi, kao što su Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)¹⁴ i Međunarodni krivični sud (MKS)¹⁵, uspostavljeni su kasnije kako bi se osigurao efikasniji progon počinilaca, ali do njihovog osnivanja, kao i pored njih, nacionalni sudovi imali su i imaju važnu ulogu u procesuiranju ovih zločina. Upravo zato Njemačka, kroz svoj Krivični zakonik i posebni Zakon o međunarodnom krivičnom pravu (*Völkerstrafgesetzbuch - VStGB*) iz 2002. godine, osigurala da se počinioци genocida mogu procesuirati bez obzira na mjesto izvršenja i državljanstvo počinioца ili žrtve, što je u skladu s principom univerzalne jurisdikcije.¹⁶ Prema Saveznom Ustavnom sudu, krivični sudovi nisu

¹¹ Zbirka međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, UN, 1948, član I i VI, BCLJP, Beograd, 1996.

¹² Ženevske konvencije, 1949, Četvrta konvencija, član 146, *GENEVA CONVENTION RELATIVE TO THE PROTECTION OF CIVILIAN PERSONS IN TIME OF WAR OF 12 AUGUST 1949*, 220.

¹³ Konvencija protiv mučenja i drugih oblika okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, UN, 10. decembar 1984, članovi 5 i 7, str. 2.

¹⁴ Tribunal je uspostavljen kao *ad hoc* sud od strane Ujedinjenih nacija, Savjetodavne rezolucije 827 (UN SC Rez. 827), od 25. maja 1993. godine.

¹⁵ Osnovan Rimskim statutom, 17. jula 1998. godine. Stupio na snagu 1. jula 2002.

¹⁶ Član 220a Krivičnog zakonika uveden je u njemački Krivični zakonik, Zakonom od 9. augusta 1954. godine o pristupanju Njemačke Konvenciji o genocidu i stupio je na snagu 1955. godine. Član 6, stav 1 i član 220a Krivičnog zakonika prestali su biti na snazi 30. juna 2002. godine, kada je stupio na snagu Zakon o zločinima protiv međunarodnog prava (*Völkerstrafgesetzbuch – VStGB*). Prema članu 1 novog Zakonika, on se primjenjuje na krivična djela protiv međunarodnog prava,

povrijedili nijednu odredbu Osnovnog zakona tako što su ustanovili svoju nadležnost po članu 6, tačka 1 Krivičnog zakonika koji su tumačili u vezi sa članom VI Konvencije o genocidu.

Princip univerzalne jurisdikcije omogućavao je razumnu vezu da se bave predmetom koji se pojavio van teritorije Njemačke, a da u isto vrijeme poštuju obavezu nemiješanja (*Interventionsverbot*) po međunarodnom javnom pravu. Nadležni sudovi obrazložili su da im član 6, stav 1 Krivičnog zakonika, u vezi sa članom VI Konvencije o genocidu, daje pravo da ispituju slučaj koji je pokrenuo podnosilac predstavke, pri čemu njihovo obrazloženje nije bilo proizvoljno.

Razumno se može zaključiti da, iako Konvencija o genocidu ne reguliše izričito princip univerzalne jurisdikcije, ona predviđa da Strane ugovornice nisu obavezne da krivično gone počinioce genocida, ali imaju ovlaštenje da to učine. Genocid je, zapravo, tipičan primjer krivičnog djela na koje se primjenjuje princip univerzalne jurisdikcije. Ukratko, njemački pravni sistem usklađen je s međunarodnim pravom i aktivno doprinosi borbi protiv nekažnjivosti za genocid i druge teške zločine. Kroz principe univerzalne jurisdikcije Njemačka je pokazala da se najteži međunarodni zločini ne mogu skrivati iza državnih granica ili nedostatka volje domaćih vlasti za procesuiranje.

Primjena principa univerzalne jurisdikcije u njemačkom krivičnom pravu, potvrđena kroz slučaj Nikole Jorgića, pokazuje da nacionalni sudovi mogu efikasno djelovati kao čuvari međunarodnog prava i pravde, posebno kada međunarodna zajednica ili lokalni organi zakažu u procesuiranju zločina genocida.

uključujući genocid (vidjeti član 6 novog Zakonika), čak i kada su ta djela počinjena u inostranstvu i nemaju nikakve veze s Njemačkom.

Univerzalna jurisdikcija i njemačko pravosuđe u predmetima genocida i povezanih međunarodnih zločina: Relevantna sudska praksa

U ovom dijelu neophodno je razjasniti i elaborirati dodatnu nadležnost prema članu 6, stav 1 Krivičnog zakonika, u vezi sa članom 220a, stav 1, tačka 1 Krivičnog zakonika.

Naime, propisano je da njemački sudovi mogu postupati i u slučajevima kada su djela genocida i ubistva počinjena izvan teritorije Njemačke. To što je optuženi u ovom predmetu bio strani državljanin i djela počinio u inostranstvu, ne sprečava krivično gonjenje u Saveznoj Republici Njemačkoj. Ova nadležnost proizlazi iz člana 6, stavka 1 Krivičnog zakonika (StGB), koji predviđa da se njemačko krivično pravo može primjenjivati i na djela izvršena u inostranstvu, pod određenim uslovima. Preduslovi su da tome ne proturječe međunarodnopravne zabrane i da u konkretnom slučaju postoji legitimna dodirna tačka za primjenu njemačkog prava, jer bi se u protivnom prekršila međunarodnopravna osnova nemiješanja.¹⁷

Navedena odredba primjenjuje se i na slučajeve u kojima su krivična djela iz članova 211 i 212 Krivičnog zakonika (StGB) izvršena u stjecaju s genocidom iz člana 220a, stav 1, tačka 1 Krivičnog zakonika. Na taj način omogućeno je da njemački sudovi procesuiraju međunarodne zločine, bez obzira na državljanstvo počinioca ili mjesto izvršenja. Pravni osnov za ovakvo rješenje nalazi se u činjenici da ubistvo s umišljajem predstavlja zajednički element i kod genocida i kod ubistva. I u jednom i u drugom slučaju riječ je o oduzimanju života drugog lica s umišljajem, s tim da genocid podrazumijeva dodatnu, specifičnu namjeru uništenja određene grupe.¹⁸

¹⁷ Uporedi s Vrhovni savezni sud: Novi časopis za kazneno pravo, 1994, str. 232, 233.

¹⁸ Član 220a, stav 1, tačka 1, StGB – Genocid (*Völkermord*): Krivično djelo genocida; kriminalizuje ubistvo člana nacionalne, rasne, vjerske ili etničke grupe s ciljem njenog djelimičnog ili potpunog uništenja. Kazna: doživotni zatvor. Kasnije prebačeno u *Völkerstrafgesetzbuch – VStGB*, član 6. Član ²¹¹ StGB – Ubistvo (*Mord*): Definicija ubistva u njemačkom pravu. Ubica se kažnjava doživotnim zatvorom ako djelo počini pod otežavajućim okolnostima (zadovoljstvo, pohlepa, prikrivanje drugog

U pravnoj literaturi ističe se da, ako istraga pokaže postojanje osnovane sumnje dovoljno jake za podizanje optužnice za genocid, ista nadležnost omogućava i izricanje presude za ubistvo, čak i ako genocidna namjera ne bude dokazana, pod uslovom da postoje objektivni elementi djela genocida.¹⁹ Ipak, u teoriji i praksi ostaje otvoreno pitanje primjenjivosti ovakvog pristupa u slučajevima kada nedostaju dokazi o subjektivnom elementu genocida, a ne postoje druge osnove za primjenu njemačke jurisdikcije. U konkretnom predmetu, Vrhovni pokrajinski sud utvrdio je postojanje genocidne namjere kod optuženog u pogledu izvršenih ubistava, čime su ispunjeni svi uslovi za primjenu člana 6, stav 1 Krivičnog zakonika (StGB).²⁰

Prihvatanje dodatne nadležnosti od strane sudskog vijeća ne može se tumačiti kao proširenje nadležnosti putem analogije, već predstavlja direktnu primjenu člana 6, tačka 1 Krivičnog zakonika (StGB). Ovakav pristup opravdan je s obzirom na to da krivično djelo genocida, kako je definirano u članu 220a, stav 1, tačka 1 StGB, uključuje elemente ubistva s umišljajem, te je samim tim već obuhvaćeno ovom odredbom. Zabrana analogije, koja onemogućava primjenu člana 6 StGB na slučajeve koji nisu izričito predviđeni zakonom, ne predstavlja prepreku u situacijama kada genocid i ubistvo nastupaju u kombinaciji. Oba djela dijele temeljne elemente čina i zajedničke karakteristike bića krivičnog djela, što ih čini pravno povezanim i omogućava tretiranje kao jedinstvene cjeline. Stoga, dodatna nadležnost sudova, u ovakvim slučajevima, ostaje u skladu s praksom Saveznog suda Njemačke i ne dovodi do kršenja principa legaliteta.²¹

djela, okrutnost i sl.). Član 212 StGB – Tjelesno ubistvo (*Totschlag*): Homicid ili ubistvo bez otežavajućih okolnosti iz člana 211. Kazna: najmanje 5 godina zatvora; moguće doživotno u teškim slučajevima (dostupno na: <https://stgb.de/>).

¹⁹ Vidjeti: Strafgesetzbuch (StGB) § 220a, § 211, § 212; Völkerstrafgesetzbuch (VStGB) § 6 (dostupno na: <https://stgb.de/>).

²⁰ Vidjeti: § 220a, § 211, § 212 StGB; VStGB § 6; Universal Jurisdiction: Law and Practice in Germany (2019), str. 5 (dostupno na: <https://stgb.de/>).

²¹ Jorgić protiv Njemačke, *Presuda Europskog suda za ljudska prava*, od 12. jula 2007. godine, broj 74613/01 - u stavu 34 presude navedena je primjena njemačkih odredbi (član 6 i član 220a Krivičnog zakonika) na djela počinjena u inostranstvu.

Primjena člana 7, stav 2, tačka 2 Krivičnog zakonika: Osnov jurisdikcije njemačkog pravosuđa

Primjena njemačkog krivičnog prava i nadležnost njemačkih sudova u konkretno analiziranom predmetu zasnivaju se na članu 7, stav 2, tačka 2 Krivičnog zakonika.²² Optuženi, koji je u trenutku izvršenja djela bio strani državljanin, počinio je krivično djelo na teritoriji Bosne i Hercegovine – međunarodno priznate 6. aprila 1992. godine – usmjereno protiv građana bošnjačke nacionalnosti.²³ Dana 16. decembra 1995. godine optuženi je uhapšen na aerodromu u Düsseldorfu, čime su njemački organi gonjenja stekli ličnu nadležnost nad njim. U vrijeme izvršenja djela ono je bilo kažnjivo prema tada važećem krivičnom pravu Bosne i Hercegovine, odnosno prema članu 141 Krivičnog zakonika bivše SFRJ²⁴ (koji odgovara članu 220a njemačkog Krivičnog zakonika – StGB), kao i prema članu 36 Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, čiji stav 2, tačka 4 obuhvata ubistvo počinjeno iz niskih pobuda.²⁵ Ekstradicija optuženog bila bi dopuštena, jer ne postoje zakonske prepreke prema članu 3, stav 2, članu 6, stav 1 i članu 7 Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći (IRG), niti prema članovima 2 i 4 Njemačko-jugoslavenskog ugovora o izručenju.²⁶ Prema članu 6, stavicima 1 i 2 Zakona o međunarodnoj

²² § 7 Abs. 2 Nr. 2 StGB – Strafgesetzbuch (njemački Krivični zakonik) (dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html).

²³ Viši regionalni sud Düsseldorf, IV -26/96 2 StE 8/96, Generalno savezno tužilaštvo Presuda Nikoli Jorgiću, str. 94.

²⁴ Član 141, *Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Službeni list SFRJ, broj 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63. “Ko u nameri da potpuno ili delimično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili versku grupu naredi da se vrše ubistva ili teške povrede tela ili tela narušavanja fizičkog ili duševnog zdravlja članova grupe ili prinudno raseljavanje stanovništva, ili da se grupa stavi u takve životne uslove koji dovode do potpunog ili delimičnog istrebljenja grupe, ili da se primene mere kojima se sprečava rađanje između pripadnika grupe, ili da se vrši prinudno preseljavanje dece u drugu grupu, ili ko u istoj nameri izvrši neko od navedenih dela, kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom”, 24.

²⁵ Član 36 Krivičnog zakonika Republike Bosne i Hercegovine, 8.

²⁶ Sporazum o izručenju od 26. novembra 1970. godine – zaključen 26. novembra 1970. godine, ratificiran 30. decembra 1970. godine, stupio na snagu 14. novembra 1975. godine. Tekst Sporazuma objavljen je u Službenom listu – Dodatak, broj 17/76.

pravnoj pomoći, izručenje je dopušteno i u slučajevima političkih djela kada je riječ o gonjenju za genocid, ubistvo s umišljajem ili ubistvo iz nehata.²⁷ Član 3, stav 2, alineja (a) Ugovora o izručenju propisuje da se zločin protiv života ne smatra političkim djelom, osim ako je počinjen u otvorenoj borbi, što u ovom slučaju nije bio slučaj. Nadalje, alineja (b) istog člana izričito navodi da se genocid ne smatra političkim djelom, budući da su Savezna Republika Njemačka i bivša Jugoslavija bile ugovorne strane Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.²⁸ Sud je zaključio da optuženi ne može biti izručen ni državi u kojoj je djelo počinjeno, ni državi čiji je državljanin. Dopisom Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, od 19. februara 1997. godine, Savezno ministarstvo pravde Njemačke obaviješteno je da Bosna i Hercegovina ne namjerava podnijeti zahtjev za izručenje optuženog.²⁹ Nadalje, Savezno ministarstvo pravde, kao nadležni organ prema članu 74 Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći, potvrdilo je 2. februara 1999. godine da bi Savezna vlada odbila izručenje vlastima Savezne Republike Jugoslavije.³⁰

²⁷ Član 6 Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima (IRG) propisuje da je izručenje nedopušteno ako se radi o političkom djelu ili djelu koje je s njim povezano. Međutim, izručenje može biti dopušteno i u takvim slučajevima kada se radi o posebno teškim krivičnim djelima, kao što su ubistvo, teško ubistvo ili genocid, § 6 IRG – Gesetz über die internationale Rechtshilfe in Strafsachen, BGBl. I S. 1534, u verziji od 27.06.1994. godine, s naknadnim izmjenama i dopunama.

²⁸ Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Sozialistischen Föderativen Republik Jugoslawien über die Auslieferung vom 26. November 1970, veröffentlicht in BGBl. 1974 II S. 1258.

“Posle rada od dve godine, naime 9. decembra 1948, Generalna skupština UN jednoglasno je donela rezoluciju kojom je usvojila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Konvencija je stupila na snagu 12. januara 1951, a FNRJ ju je ratifikovala ukazom Prezidijuma Narodne skupštine od 21. juna 1950. Ovom konvencijom je utvrđeno da je genocid, bez obzira da li je izvršen za vreme mira ili rata međunarodno krivično delo, a države potpisnice se obavezuju da će sprečavati i kažnjavati za genocid. Saglasno preuzetoj obavezi, u članu 141 Krivičnog zakona SFRJ određeno je krivično delo genocid.” (N. Srzetić, A. Stajić i Lj. Lazarević, *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – opšti deo*, Beograd: Savremena administracija, 1978, 19-20.)

²⁹ Dopis Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, od 19. februara 1997. godine, naveden u spisu OLG Düsseldorf 26 Ks 2/96.

³⁰ Isto.

Na osnovu svih navedenih činjenica proizlazi da su u ovom slučaju ispunjeni uslovi iz člana 7, stavka 2, tačke 2 Krivičnog zakonika, čime je zasnovana primjena njemačkog krivičnog prava i nadležnost njemačkih sudova.³¹

Uzimajući u obzir sve utvrđene činjenice, primjenu njemačkog i međunarodnog prava, te potvrđenu nadležnost sudova, jasno je da su ispunjeni svi zakonski uslovi za procesuiranje optuženog za genocid i druga teška krivična djela.

Univerzalna jurisdikcija u praksi njemačkih sudova pri procesuiranju teškog krivičnog djela genocida u Republici Bosni i Hercegovini: Slučaj Nikola Jorgić

Krivični sud Visokog federalnog suda u Njemačkoj prvi put se bavio pravnim pitanjem utvrđivanja da li su namjerna ubijanja, zlostavljanja i uklanjanja (protjerivanje, deportacije) osoba u skladu s aktima genocida i ako su ta djela počinjena, može li ih procesuirati njemački sud. Predmet se bavio djelima Nikole Jorgića izvršenim u Republici Bosni i Hercegovini 1992. godine u domenu tzv. etničkog čišćenja počinjenog nad Bošnjacima. Ova aktivnost zasnovana je na odmjeraivanju kazne koju je izrekao državni Vrhovni sud (Northrhine-Vestfalija) u Düsseldorfu, 26. septembra 1997. godine. U ovom predmetu optuženom Nikoli Jorgiću iz dobojske regije suđeno je za genocid u jedanaest slučajeva – za tri koja su uključivala ubistva ukupno trideset osoba i ostalih osam slučajeva koji uključuju nanošenje teških tjelesnih povreda i/ili nezakonito zatočenje. Nikola Jorgić osuđen je na četverostruku doživotnu zatvorsku kaznu i osam kazni u trajanju od sedam do devet godina zatvora. Te kazne objedinjene su u jedinstvenu doživotnu kaznu zatvora za zločine počinjene u dobojskoj regiji.

Vrhovni sud u Düsseldorfu u presudi izrečenoj 26. septembra 1997. godine zaključio je da su zločini u Doboju predstavljali čin

³¹ Jorgić protiv Njemačke, *Presuda Europskog suda za ljudska prava*, od 12. jula 2007. godine, broj 74613/01, stav 34.

genocida. Jorgić je osuđen da je u dobojskom naselju Grapska ubio 22 mještana³², među njima žene, starije osobe i invalide, koji su se okupili u strahu od borbi koje su se odvijale u neposrednoj blizini.³³ Tri zarobljena Bošnjaka morala su odnositi leševe u masovnu grobnicu. Jorgić je jednog udario kundakom puške prilikom čega su mu izbijena dva zuba i povrijeđen prst.³⁴ U Ševarlijama je zarobljeno 40 do 50 mještana, koje je mučio (brutalno su zlostavljani), a šestero je samovoljno ubio, dok je sedma žrtva, koja je bila ranjena, preminula kada je zapaljena u štali zajedno sa šest leševa.³⁵ Jorgić je, također, ubio jednog zarobljenika u zatvoru. Naime, u septembru 1992. godine optuženi je stavio limenu kantu na glavu zatočeniku u centralnom zatvoru u Doboju i udarcem drvenom palicom po njoj je žrtvi nanio ozljeda od kojih je i preminuo.³⁶ Slučaj Nikole Jorgića naglašava važnost slučaja i pokazuje

³² Prema rezultatima dosadašnjih naučnih, pretežno empirijskih istraživanja, 13. juna 1992. godine strijeljano je dvadeset i petoro Grapčana. Rezultati objavljeni u: Almir Grabovica, *Tragovi genocida: Grapska 1992–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2025, 125.

³³ “Optuženi je počinio genocid, kroz ubistvo 22 ljudi (§ 220 a, 211, 52. Krivičnog zakonika) tako što je sa još jednim srpskim milicionerom u Grapskoj usmrtio 22 ljudi, muškaraca i žena iz niskih pobuda. Motivi optuženog, da razori grupu ljudi i uz to usmrti čitav niz njenih članova, samo zato što su stajali na putu srpskoj težnji ka moći i samo-vladavinom, se svrstavaju u posebno preziruće. To bi važilo za slučaj umorstva 22 ljudi u Grapskoj tim više, što se nije radilo o muškarcima sposobnim za vojsku, već o starim ljudima, ženama, jednom djetetu i invalidima.” (Viši regionalni sud Düsseldorf, IV -26/96 2 StE 8/96, Generalno savezno tužilaštvo Presuda Nikoli Jorgiću, 22.)

³⁴ “Optuženi je počinio činjenično stanje genocida nanošenjem opasnih tjelesnih povreda (§§ 220 a, 223 a, stara verzija, 52 Krivičnog zakonika) tako što je svjedoka Mirsada Hadžića zlostavljao uz pomoć opasnog alata (kundaci pušaka).” (Viši regionalni sud Düsseldorf, IV -26/96 2 StE 8/96, Generalno savezno tužilaštvo Presuda Nikoli Jorgiću, 22.)

³⁵ “Optuženi je počinio genocid, zbog djela ubista sedam ljudi (§§ 220 a, 211, 52 Krivičnog zakonika) tako što je u Ševarlijama iz niskih pobuda izvršio naređenje, te su ovi ljudi pobijeni od strane članova njegove grupe. I ovdje se njegove pobude iz gore navedenih razloga svrstavaju u veoma niske. Posebno način postupanja, kako su se bespomoćni muškarci morali postaviti, bivali mučeni i na kraju strijeljani jedan za drugim, je veoma okrutan.” (Viši regionalni sud Düsseldorf, IV -26/96 2 StE 8/96, Generalno savezno tužilaštvo Presuda Nikoli Jorgiću, 22.)

³⁶ “Optuženom koji je prišao, to nije bilo dovoljno. Htio je vojnicima pokazati kako se to zapravo radi te je rekao, da ne zlostavljaju čovjeka. To je rekao da bi se narugao

da međunarodna pravda ne poznaje državne granice i da je odgovornost za zločin genocida univerzalna, bez obzira na mjesto njegovog izvršenja.

Pravne mogućnosti primjene univerzalne jurisdikcije i ostalih nacionalnih zakonodavstava u procesuiranju teškog krivičnog djela genocida, počinjenog izvan nacionalne teritorije: rasprava

U okviru predmetnog istraživanja analizirano je kako se princip univerzalne jurisdikcije primjenjuje u praksi, s posebnim naglaskom na primjer Njemačke i predmet Nikole Jorgića. Mada se često ističe da je univerzalna jurisdikcija teorijski sporni koncept, prezentovana studija slučaja pokazuje da ona u stvarnosti može djelovati kao važan i efikasan mehanizam borbe protiv nekažnjivosti za najteže međunarodne zločine. Rezultati naučnog istraživanja potvrđuju da primjena univerzalne jurisdikcije ne samo da je dopuštena međunarodnim pravom već da je, u kontekstu procesuiranja zločina genocida, u velikoj mjeri i očekivan (nužan) odgovor država na teška kršenja *ius cogens* normi.

Naučna analiza relevantnih propisa, međunarodnih konvencija i njemačkog zakonodavstva (krivičnog zakonodavstva) pokazuje da je Njemačka razvila i normirala čvrst pravni osnov i okvir koji omogućava procesuiranje zločina genocida čak i kada između države i zločina ne postoji nikakva teritorijalna ili personalna veza. Time je potvrđeno da

čovjeku, pa je on sam uzeo jednu limenu kantu, natukao je čovjeku preko glave tako da mu je ležala na ramenima, zatim je dograbio jedan kolac - pripremljen za loženje, koji se nalazio u poljskoj kuhinji. Radi se zapravo o četvrtastim kolcima koji su služili za telefonske stubove, dužine oko 1 metar i širine oko 8 cm, a koje su vojnici često koristili da tuku zatvorenike. Optuženi je zamahnuo batinom te je svom snagom udario koso odozgor po kanti. Zatvorenik se odmah srušio i ostao nepomično ležati. Optuženi je napravio pokret rukom, kojim je vojnicima naredio da odnesu nepomično tijelo. Poslušavši ovu naredbu, oni su ga odveli na nogama u jednu prostoriju, koja je ranije korištena kao ćelija za osvješčivanje (ranjenih) a u kojoj su sada često ostavljani leševi preko noći. Zatvorenik je ili bio odmah mrtav ili je u noći podlegao teškim povredama, čega je Optuženi morao biti svjestan. Njemu je bilo jedino važno da demonstrira novi način mučenja i ubijanja.” (Viši regionalni sud Düsseldorf, IV -26/96 2 StE 8/96, Generalno savezno tužilaštvo Presuda Nikoli Jorgiću, 22.)

nacionalni sudovi mogu, u skladu s međunarodnim pravom, preuzeti ulogu čuvara međunarodne pravde kada lokalni organi nisu u mogućnosti ili ne žele voditi postupak. Presuda Nikoli Jorgiću jedan je od najjasnijih primjera kako univerzalna jurisdikcija može funkcionisati u konkretnoj praksi.

Ipak, ograničenja korištenih metoda u ovom istraživanju ogledaju se u tome što je većina dostupne literature fokusirana na teorijski okvir i širi međunarodni kontekst, dok je empirijskih studija o stvarnoj primjeni univerzalne jurisdikcije relativno malo. Također, komparativna analiza pokazuje da među autorima i istraživačima postoje suprotstavljena mišljenja. Naime, dio istraživača smatra da univerzalna jurisdikcija predstavlja nužan mehanizam u borbi protiv nekažnjivosti (npr. Jeßberger, Kaleck i Schueller). Drugi istraživači upozoravaju na moguće zloupotrebe, političku selektivnost ili narušavanje suvereniteta država (poput kritičkih stavova Ambosa i drugih). Upravo ovo razilaženje u stavovima ukazuje da je primjena univerzalne jurisdikcije pravno moguća, ali politički osjetljiva.

Kritički posmatrano, i ovo istraživanje ima određena ograničenja, posebno u pogledu nedostatka dubljeg i šireg uvida u sve pojedinačne predmete vođene u Njemačkoj, kao i komparativnih analiza s praksom drugih država koje primjenjuju ili su primjenjivale princip univerzalne jurisdikcije. Međutim, osnovni zaključak ostaje jasan, a to je da slučaj Jorgić potvrđuje kako univerzalna jurisdikcija ima stvarni (empirijski) potencijal da efikasno funkcioniše i da nacionalni sudovi mogu odigrati ključnu ulogu u procesuiranju zločina genocida.

Praktično iskustvo Njemačke pokazuje da univerzalna jurisdikcija ostaje jedan od temeljnih instrumenata međunarodnog krivičnog prava, posebno u slučajevima gdje bi nekažnjivost, bez njenog postojanja, bila gotovo neizbježna.

Zaključak

Univerzalna jurisdikcija važan je segment djelovanja, ali i razumijevanja međunarodnog krivičnog prava i općenito funkcionisanja međunarodnog prava. Presuda zločincu Nikoli Jorgiću pokazuje koliko je važno da nacionalni sudovi mogu i trebaju djelovati kada su u pitanju najteži međunarodni zločini. Ovaj slučaj jasno potvrđuje da zločini genocida ne zastarijevaju i da počinioци ne mogu izbjeći odgovornost, bez obzira na to gdje se nalaze ili koje državljanstvo imaju. Posebno je značajno to što je njemački pravosudni sistem, primjenjujući princip univerzalne jurisdikcije, uspio procesuirati zločine počinjene u Doboju (Republika Bosna i Hercegovina) 1992. godine i time pokazao da međunarodna pravda može funkcionisati čak i kada lokalne vlasti nisu u stanju ili nisu spremne da djeluju. To šalje važnu poruku da pravda ne poznaje granice i da međunarodna zajednica, kroz pravne mehanizme, može i treba reagovati na najteže zločine, bez obzira na političke okolnosti.

Pored toga, presuda ima i političko-historijski značaj. Ona jasno pokazuje da su zločini nad civilnim bošnjačkim stanovništvom bili sistematski planirani i da su dio šireg projekta koji je imao cilj uništavanje jedne etničke i vjerske zajednice (grupe) kao takve. To je važno ne samo za pravdu već i za pamćenje žrtava i za priznavanje patnji koje su pretrpjele. Ovakve presude doprinose procesu suočavanja s prošlošću i jačanju svijesti o tome koliko je bitno spriječiti ponavljanje sličnih zločina u budućnosti. U tom smislu, ovaj slučaj ne predstavlja samo pravni presedan, već i moralnu lekciju za cjelokupno društvo. Podsjetnik je da zločini protiv čovječnosti moraju biti sankcionisani, a odgovornost prepoznata, bez obzira na protek vremena ili političke komplikacije.

Također, ovaj slučaj pokazuje da kombinacija nacionalnog i međunarodnog prava može biti vrlo efikasna. Njemački zakoni i međunarodne konvencije zajedno omogućavaju procesuiranje počinilaca genocida, bez obzira na to gdje su djela počinjena. Ovo je naročito značajno jer potvrđuje da pravda ne poznaje granice i da je zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda obaveza cijele međunarodne zajednice, a ne

samo jedne države. Iz ovog slučaja jasno je da zakoni i međunarodne norme, ako se pravilno i odlučno primijene, ne služe samo kažnjavanju, već i prevenciji novih zločina, što ih čini ključnim alatom u zaštiti pravde i ljudskih prava.

Presuda Nikoli Jorgiću dokaz je da međunarodna pravda može imati stvaran utjecaj. Ona ne samo da kažnjava počinioce već i šalje jasnu poruku da odgovornost postoji, da žrtve zaslužuju priznanje i da pravda ne smije ostati nedostižna zbog političkih ili teritorijalnih prepreka. Važna je i zbog toga što pokazuje da se kroz zakon i princip univerzalne jurisdikcije može stvarno doprinijeti borbi protiv nekažnjivosti, ali i izgradnji trajnog mira i sigurnijeg društva u budućnosti. Na koncu, ova presuda važan je segment međunarodnopravne osude i presude srpskog velikodržavnog i zločinačkog projekta klanja, ubijanja i protjerivanja s ciljem stvaranja etnički čistih srpskih prostora na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Popis literature

- Ambos, K., International Core Crimes, Universal Jurisdiction and § 153f of the German Criminal Procedure Code: a Commentary on the Decisions of the Federal Prosecutor General and the Stuttgart Higher Regional Court in the Abu Ghraib/Rumsfeld Case. *Criminal Law Forum*, 18(1), 2007, pp. 43-58.
- Grabovica, Almir, *Tragovi genocida: Grapska 1992–1995*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2025.
- Jeßberger, F., Kaleck, W. & Schueller, A., Concurring Criminal Jurisdictions under International Law. In: Bergsmo, M. (ed.), *Complementarity and the Exercise of Universal Jurisdiction for Core International Crimes*. Oslo: TOAEP, 2010, pp. 233-245.
- Jorgić protiv Njemačke, *Presuda Europskog suda za ljudska prava*, od 12. jula 2007. godine, broj 74613/01.

- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (dostupno na: <http://www.preventgenocide.org/ba/konvencijaogenocidu.htm>).
- Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Službeni list SFRJ, broj 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63.
- Krivično-pravni pojam genocida, *Bilten Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Republici Bosni i Hercegovini, februar/veljača 1993.*, Sarajevo, br. 2.
- Munivrana, Maja, “Univerzalna jurisdikcija”, *Hrvatski ljetopis za kazneno parvo i praksu*, Vol. 13, broj 1/2006, str. 189-235.
- Presuda - Nikola Jorgic, Bundesverfassungsgericht, (2 BvR 1290/99) vom 12. Dezember 2000, (*Presuda Saveznog ustavnog suda Njemačke*) u predmetu Doboj-Grapska.
- Presuda - Urteil des Bundesgerichtshof (Nikola Jorgic) (3 StR 215/98) vom 30. April 1999. (*Presuda Savezni vrhovnog suda Njemačke*) u predmetu Doboj-Grapska.
- Presuda - Urteil Obrelandesgericht Düsseldorf (Nikola Jorgic) IV-26-96 vom 26. September 1997. (*Presuda Vrhovnog regionalnog suda Sjeverna Rajna – Westfalija, Düsseldorfu*) u predmetu Doboj-Grapska.
- Srzetić, N., Stajić, A. i Lazarević, Lj., *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – opšti deo*, Beograd: Savremena administracija, 1978.
- StGB – Strafgesetzbuch (*njemački Krivični zakonik*) (dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html).
- United Nations, Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Adopted by General Assembly Resolution 39/46 of 10. december 1984; Konvencije protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kazni.

- United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by General Assembly Resolution 260 A (III) of 9 December 1948; Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.
- Völkerstrafgesetzbuch (*Zakon o međunarodnom krivičnom pravu*), Savezna Republika Njemačka.
- Weigend, T., “Grund und Grenzen Universaler Gerichtsbarkeit”, u: “Menschengerechtes Strafrecht, München”, 2005.